

Konzervatismus

KAPITOLA

3

Charakteristika

V hovorovém jazyce má slovo „konzervativní“ mnoho různých významů. Může označovat umírněné nebo opatrné chování, konvenční nebo dokonce konformistický životní styl nebo obavy ze změny či dokonce její odmítání; sloveso „konzervovat“ jako by naznačovalo právě tento naposled uvedený význam. Slova „konzervatismus“ se k označení specifického politického stanoviska či specifické politické ideologie poprvé používalo počátkem 19. století. Kolem roku 1820 se jím označovala opozice vůči principům a duchu revoluce roku 1789. Ve Spojeném království slovo „konzervativní“ postupně nahradilo slovo „toryovský“ v názvu politické strany, která byla hlavním oponentem whigů; součástí oficiálního označení této politické strany se stalo v roce 1835.

Jako politická ideologie je konzervatismus definován přáním konzervovat, které se projevuje v jeho odporu nebo přinejmenším podezřívavosti vůči změnám. Třebaže je pravda, že přání čelit změně se jako téma v rámci konzervatismu neustále vrací, tím, co konzervatismus odlišuje od konkurujících mu soustav politických názorů, je specifický způsob, jímž toto své stanovisko hájí, totiž především trvání na tradici, přesvědčení, že člověk je nedokonalý, a snaha zachovat organickou strukturu společnosti. V konzervatismu je však řada tendencí a proudů. Především se v něm odlišují tzv. organický konzervatismus a „Nová pravice“. Tradiční konzervatismus obhajuje zavedené instituce a hodnoty poukazem na to, že chrání křehké „předivo společnosti“ a lidem toužícím po bezpečí dávají pocit stability a zakořeněnosti. Nová pravice se vyznačuje především vírou v silný, avšak minimální stát; ekonomický liberalismus tudíž spojuje se sociálním autoritářstvím.

Obsah

Charakteristika	83
Vznik a vývoj	84
Hlavní téma – touha konzervovat	86
Autoritářský konzervatismus	97
Paternalistický konzervatismus	99
Libertariánský konzervatismus	103
Nová pravice	106
Konzervatismus v 21. století	114

Vznik a vývoj

Konzervativní ideje se formovaly v reakci na zrychlující se tempo politických, sociálních a ekonomických změn, v mnoha směrech symbolizovaných francouzskou revolucí. S jednou z prvních a nejspíš klasickou formulací principů konzervatismu se setkáváme v knize Edmunda Burka (viz str. 87) *Úvahy o revoluci ve Francii* (1790), ve které její autor vyjádřil hlubokou lítost nad revolučním výpadem proti *ancien régime*, k němuž došlo rok před jejím sepsáním. Během 19. století byly západní státy transformovány pod tlakem faktorů, které uvedla do pohybu industrializace a které se odrazily v růstu liberalismu, socialismu a nacionalismu. Zatímco tyto ideologie hlásaly reformy a čas od času podporovaly revoluci, konzervatismus hájil tradiční společenské uspořádání, které se dostávalo pod stále větší tlak.

Konzervativní myšlení nabývalo nejrůznějších podob, protože se přizpůsobovalo dosavadním tradicím a různým národním kulturám. Například britský konzervatismus v rozsáhlé míře čerpal z myšlenek E. Burka, který neodmítal slepě jakékoli změny, ale prosazoval uvážlivé odhodlání „měnit, aby bylo možno zachovat“ (*change in order to conserve*). V 19. století obhajovali britští konzervativci politické a sociální uspořádání, které hlubokými změnami již prošlo: v důsledku anglické revoluce 17. století byla především svržena absolutní monarchie. Pragmatické principy ovlivnily rovněž konzervativní strany v dalších zemích Commonwealthu. Kanadská konzervativní strana se na Pokrokově konzervativní přejmenovala právě proto, aby se distancovala od reakčních představ. Na evropském kontinentu, kde autokratické monarchie existovaly ještě po většinu 19. století, vznikla značně odlišná a mnohem **autoritářšější** podoba konzervatismu, která proti silícím reformním tlakům hájila monarchii a zkosnatělé hodnoty autokracie. Teprve poté, co po 2. světové válce vznikly konzervativnědemokratické strany, zejména v Německu a v Itálii, přijali konzervativci na evropském kontinentu zplna politickou demokracii a sociální reformy. Naopak USA byly konzervativními idejemi ovlivněny relativně málo. V americkém systému vládnutí a v americké politické kultuře se odrážejí hluboce zažitě liberální a pokrokové hodnoty a politikové obou hlavních stran – Republikánské a Demokratické – se označení „konzervativci“ tradičně bránili. Teprve od počátku 60. let 20. století začaly části obou politických stran vyjadřovat nepokryté konzervativní názory: šlo konkrétně o tzv. jižní demokraty a o část Republikánské strany napojenou v 60. letech na senátora Barry Goldwatera, která později – v 80. letech – podporovala Ronalda Reagana a následně George W. Bushe.

Autoritarismus: názor, že silná ústřední autorita, vnucená shora, je žádoucí nebo nezbytná a vyžaduje tudíž slepou poslušnost (viz str. 98).

Zatímco na Západě se konzervativní ideologie zformovala v reakci na francouzskou revoluci a proces modernizace, je přesné vymezení politického konzervatismu mimo Evropu a Severní Ameriku daleko obtížnější. V Africe, Asii a Latinské Americe vznikla politická hnutí, která se snažila čelit změnám a zachovat tradiční životní styl; ta se však jen zřídka dovolávala vyloženě konzervativních hodnot a používala vyloženě konzervativní argumenty. Výjimku představuje možná japonská Liberálnědemokratická strana, která dominovala japonské politice od roku 1955. Ta je úzce spjata se zájmy podnikatelských kruhů a jejím cílem je podporovat zdravý soukromý sektor. Zároveň se však snažila uchovat tradiční japonské hodnoty a zvyky; proto prosazovala typicky konzervativní hodnoty, jako jsou loajalita, povinnost a hierarchie. V jiných zemích měl konzervatismus charakter populisticko-autoritářský. Například Perón v Argentině a Chomejní (viz str. 314) v Íránu nastolili režimy založené na silné autoritě centra, zároveň se však také snažili získat podporu lidových mas pokud jde o taková témata, jako jsou nacionalismus, ekonomický pokrok a obrana tradičních hodnot.

Třebaže je konzervatismus ze všech politických ideologií intelektuálně nejskromnější, byl – možná právě proto – pozoruhodně vytrvalý a pružný. Konzervatismus prosperoval díky tomu, že se nechtěl vázat na žádný jednou provždy vymezený systém idejí. Výrazné oživení konzervatismu bylo patrné vlastně až od 70. let 20. století; tím, co mu dodávalo síly, byly stále větší starosti o sociální stát a řízení ekonomiky. V tomto směru byly zvláště významné vlády M. Thatcherové ve Spojeném království (1979–1990) a administrativy R. Reagana v USA (1981–1989), které praktikovaly nezvykle radikální a ideologickou variantu konzervatismu, obvykle označovanou názvem „**Nová pravice**“. Myšlenky Nové pravice do značné míry čerpaly z ekonomiky volného trhu a tím jasně demonstrovaly existenci hlubokých dělicích čar uvnitř samého konzervatismu. Někteří komentátoři dokonce tvrdí, že „thatcherismus“, „reaganismus“ a projekt Nové pravice vlastně vůbec nepatří ke konzervativní ideologii; natolik jsou ovlivněny klasickou liberální ekonomikou. Nová pravice zpochybnila tradiční konzervativní pohledy na ekonomiku, přesto zůstává součástí konzervativní ideologie. Především se nezřekla tradičních konzervativních principů, jako je víra v řád, autoritu a kázeň, a v některých směrech je ještě zvýraznila. Nadšení Nové pravice pro volný trh nadto jasně ukázalo, nakolik byl už konzervatismus ovlivněn liberálními idejemi. Stejně jako všechny ostatní politické ideologie, i konzervatismus zahrnuje řadu proudů. V 19. století byl těsně spjat s autoritářskou obhajobou monarchie a aristokracie; v rozvojovém světě tato obhajoba přetrvala v podobě autoritářských populistických hnutí. Ve 20. století byli západní konzervativci

Nová pravice: ideologický proud v rámci konzervatismu, který hlásá jakousi směsici tržního individualismu a sociálního autoritarismu.

rozdělení: část podporovala paternalistické státní zásahy, část se stavěla za libertariánskou oddanost volnému trhu. Význam Nové pravice tkví v tom, že se snažila zvýšit volební úspěchy konzervatismu vychýlením dosavadní rovnováhy obou těchto proudů na stranu libertariánství (viz str. 104). Tím však vynesla na povrch tak hluboká ideologická pnutí, že možná ohrozila samo přežití konzervatismu.

Hlavní téma – touha konzervovat

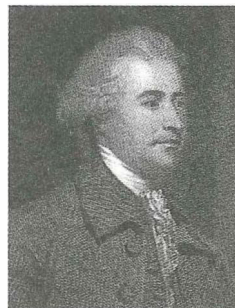
Povaha konzervativní ideologie byla a je předmětem obzvláštních sporů a diskusí. Často se například tvrdí, že konzervativci mají větší jasno v tom, proti čemu se staví, než v tom, ve prospěch čeho vystupují. V tomto smyslu se konzervatismus líčil jako jakási negativní filosofie, jejímž smyslem je jednoduše klást odpor změně nebo se k ní alespoň stavět podezíravě. Pokud by však podstatou konzervatismu byla pouhá křečovitá obrana statu quo, byl by spíše politickým postojem než ideologií. Je pravda, že mnoho lidí či skupin lze považovat za „konzervativní“ v tom smyslu, že se staví proti změně; přitom se o nich rozhodně nedá říci, že by se hlásili k nějakému konzervativnímu politickému krédu. Například jak sovětské komunisty, kteří se stavěli proti demontáži zkollektivizované ekonomiky, tak socialisty, kteří brání sociální stát nebo znárodněný průmysl, lze hodnotit jako konzervativce – jedině ovšem z hlediska jejich postupů a činů, rozhodně však ne z hlediska jejich politických zásad. Touha stavět se proti změně může být tématem, které se v konzervatismu neustále znovu vrací; co ale odlišuje konzervativce od stoupenců jiných, s konzervatismem soupeřících politických kréd, je specifický způsob, jímž toto stanovisko obhajují.

Druhý problém spočívá v tom, že líčit konzervatismus jako ideologii může znamenat riziko, že popudíme samy konzervativce. Sami často prezentovali své názory spíše jako jakýsi „stav myslí“ nebo „zdravý rozum“ než jako nějaký -ismus čili ideologii. Jiní tvrdili, že pro konzervatismus je příznačný důraz, který klade na dějiny a zkušenost, a odpor vůči racionálnímu myšlení. Konzervativci se tak obvykle vyhýbali „politice založené na nějakém principu“ (*politics of principle*) a zaujímal spíše tradicionalistický politický postoj. Na tento rys konzervatismu upozorňovali i jeho protivníci, kteří konzervatismus občas líčili jako málem jen bezzásadovou obhajobu zájmů vládnoucí třídy či elity. Jak konzervativci, tak jejich kritikové však přehlížejí závažnost a šíří teorii, které tvoří podloží konzervativního „zdravého rozumu“ (*common sense*). Konzervatismus není ani prostý pragmatismus, ani prostý oportunismus. Vychází z určitého specifického

Edmund Burke (1729–1797)

V Dublinu narozený britský státník a politický myslitel, často prezentovaný jako zakladatel angloamerické konzervativní tradice. I když jako politik stál na straně whigů a projevoval sympatie k americké revoluci roku 1776, proslul ostrou kritikou francouzské revoluce roku 1789, se kterou vystoupil ve svém díle *Úvahy o revoluci ve Francii* (1790).

Burke byl zásadně proti snahám přetvořit francouzskou politiku v souladu s abstraktními principy, jako jsou volnost, rovnost a bratrství. Přesto tvrdil, že francouzská monarchie si svůj osud zčásti zavinila sama, protože tvrdošjně odmítala „měnit, aby bylo možno zachovat“. Na stát pohlížel Burke se skepsí. Uznával sice, že může zabránit zlu, zřídka však tvrdil, dokáže nastolit dobro. Stavěl se rovněž za klasickou ekonomii Adama Smithe (viz str. 67) a tržní síly pokládal za „přirozené právo“.

souboru politických názorů na lidi, na společnosti, ve kterých lidé žijí, a na důležitost určitého jasně vymezeného souboru politických hodnot. Jako takový by se konzervatismus – stejně jako liberalismus a socialismus – měl správně prezentovat jako určitá ideologie. Z názorů, které jsou pro něj nejdůležitější, lze uvést:

- tradici,
- nedokonalost člověka,
- organickou společnost,
- hierarchii a autoritu,
- majetek.

Tradice

Konzervativci snášeli proti změně řadu argumentů. Hlavním tématem konzervatismu, které se znovu a znovu vrací, je jeho obhajoba **tradice**. Pod slovem tradice se mají na mysli hodnoty, praktické postupy a instituce, které obstály ve zkoušce času a především se z jedné generace přenášely na druhou. U některých konzervativců vyplývá tento závěr z jejich náboženské víry. Má-li se za to, že takovým, jaký je, byl svět učiněn Stvořitelem, budou se tradiční společenské zvyky a postupy považovat za zvyky a postupy „dané Bohem“. Například Burke věřil, že společnost je utvářena „zákonem toho, kdo nás stvořil“, čili tím, čemu říkal také „přirozený zákon“. Jestliže si lidé zahrávají se světem, stavějí se proti vůli boží; lidé na tom nakonec nejspíš nebudou lépe, ale hůře. Od 18. století je

Tradice: určitý postup nebo určitá instituce, které přetrvaly jistou dobu a byly tudíž zděděny z dřívějšíka.

ale stále obtížnější tvrdit, že v tradici se projevuje boží vůle. Jak se tempo historických změn zrychlovalo, byly staré tradice nahrazovány novými; na tyto nové tradice – například na svobodné volby a všeobecné volební právo – se však evidentně hledělo jako na lidské dílo, nikoli jako na něco, co je v jakémkoli smyslu „dáno Bohem“. Nábožensky motivované odmítání změny ovšem udržovali při životě moderní fundamentalisté, podle nichž Bůh zjevil lidem svou vůli v posvátných textech, které je třeba brát doslova. O těchto úvahách se hovoří v 10. kapitole. Většina konzervativců se ale staví za tradici, aniž by nutně poukazovala na její božský původ. Například Burke líčil společnost jako jakési partnerství „těch, kdo žijí, těch, kdo zemřeli, a těch, kdo se teprve narodí“. Britský romanopisec a esejista G. K. Chesterton (1874–1936) vyjádřil tuto myšlenku takto: „Tradice znamená, že dáváme hlas třídě ze všech nejméně viditelné: našim předkům. Je to demokracie zesnulých. Tradice odmítá podřídít se arogantní oligarchii těch, kteří čirou náhodou chodí právě teď po této zemi“ (viz O’Sullivan, 1976).

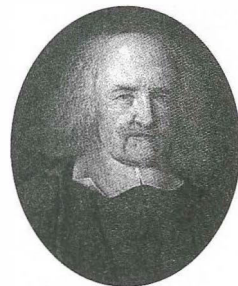
V tomto smyslu se v tradici projevuje nashromážděný rozum minulosti. Instituce a praktické postupy, známé z minulosti, byly „prověřeny časem“ a měly by se tudíž zachovat ku prospěchu živých i generací, které přijdou. V tomto pojetí tradice se projevuje téměř darwinovská víra, že instituce a zvyky, které přetrvaly, přetrvaly jen díky tomu, že fungovaly a že se zjistilo, že mají svou cenu. Byly prověřeny procesem „přirozeného výběru“ a prokázaly, že jsou schopny přežít. Britští konzervativci například tvrdí, že monarchii je třeba zachovat proto, že je ztělesněním moudrosti a zkušenosti věků. Byla to zejména Koruna, co Spojenému království posloužilo jako jakési ohnisko národní loajality a úcty jdoucí „nad rámec“ stranické politiky; Koruna zkrátka a dobře „fungovala“.

Konzervativci si cení tradice také proto, že v jednotlivcích i ve společnosti probouzí vědomí identity. Ustálené zvyky a praktické postupy každý snadno identifikuje: jsou důvěrně známé a uklidňují. Tradice tak v lidech vyvolává pocity „zakořeněnosti“ a přináležitosti, které jsou o to intenzivnější, o co víc se opírají o minulost. Tradice plodí sociální soudržnost, protože lidi spojuje s tím, co bylo, a navozuje v nich kolektivní vědomí toho, co jsou. Změna je naopak cestou do neznáma: vyvolává nejistotu a pocity nezakotvenosti, a tak ohrožuje naše štěstí. Tradice je tudíž něco víc než jen politické instituce, které obstály ve zkoušce času. Zahrnuje všechny zvyky a sociální praktiky, jež jsou důvěrně známé a evokují bezpečí a přináležitost – od důsledného trvání na tom, aby soudci nosili tradiční taláry a paruky, až ke kampaním za zachování například tradiční barvy poštovních schránek a telefonních budek.

Thomas Hobbes (1588–1679)

Anglický politický myslitel. Hobbes byl syn nižšího duchovního. Svou rodinu však brzy opustil, stal se vychovatelem exulanta Karla Stuarta, prince z Walesu, a žil pod ochranou rodiny Cavendishů. Psal v neklidné době plné občanských svárů, vyvolaných anglickou revolucí. Po Aristotelovi byl Hobbes první, kdo vypracoval ucelenou teorii lidské přirozenosti a lidského chování.

Ve svém klasickém díle *Leviathan* (1651) Hobbes hájil absolutismus jako jedinou alternativu anarchie a nepořádku a prohlašoval, že lidé mají vůči svému státu ničím nepodmíněný závazek. Předložil tak racionalistickou obhajobu autoritarismu; tím však zklamal stoupence božského práva králů. Hobbesova racionalistická metodologie a to, jakým způsobem využil teorii společenské smlouvy, předznamenaly raný liberalismus.

Nedokonalost člověka

Konzervatismus je v mnoha směrech „filosofií lidské nedokonalosti“ (O’Sullivan, 1976). Jiné ideologie vycházejí z předpokladu, že lidé jsou od přirozenosti „dobří“ nebo že se mohou „dobrymi“ stát, zlepšili-li se situace, ve které žijí. Ve své nejkrajnější podobě jsou takové názory utopické: počítají s tím, že v dokonalé společnosti se bude i lidstvo zdokonalovat. Takové představy konzervativci odmítají jako v nejlepším případě idealistické sny a své teorie opírají o názor, že lidé jsou nedokonalí a dokonalými se nemohou stát.

Nedokonalost člověka je chápána několikerým způsobem. Za prvé, o lidech se má za to, že jsou to tvorové psychicky limitovaní a závislí. Podle konzervativců se lidé obávají izolace a nestability. Vnitřně jsou puzeni k tomu, co je bezpečné a důvěrně známé; ze všeho nejvíc chtějí s jistotou znát „své místo“. Takový obraz lidské přirozenosti se výrazně liší od představy na sebe spoléhajícího, podnikajícího „maximalizátora užitku“, se kterou přicházeli raní liberálové. Přesvědčení, že jednotlivci touží po bezpečí a přináležitosti, vedla konzervativce ke zdůrazňování významu společenského řádu a k podezíravosti vůči vábení svobody. Řád je zárukou stálosti a předvídatelnosti lidského života; skýtá bezpečí ve světě plném nejistot. Naopak svoboda lidem umožňuje se rozhodovat a může plodit změny a nejistotu. Konzervativci často opakovali názory Thomase Hobbesa: ve jménu sociálního řádu byli totiž odhodláni obětovat svobodu.

Zatímco podle jiných politických filosofí má nemravné nebo protiprávní chování svůj původ ve společnosti, konzervativci jsou přesvědčeni, že jeho kořeny tkví v jednotlivci. O lidech se má za to, že jsou morálně

Různé názory na LIDSKOU PŘIROZENOST

LIBERÁLOVÉ chápou lidskou přirozenost jako určitý soubor vrozených kvalit, vlastních jednotlivci; malý důraz kladou na sociální či dějinné podmiňování, případně ho zcela odsouvají do pozadí. Lidé jsou tvorové sobečtí a spoléhají do značné míry na sebe. Jsou však také ovládání rozumem a schopni osobního vývoje, zejména díky vzdělání.

KONZERVATIVCI zastávají názor, že lidé jsou ve své podstatě omezení tvorové, vyhledávající bezpečí a puzení ke známému, běžnému, vyzkoušenému a osvědčenému. Lidská racionalita je nespolehlivá a mravní narušenost je vlastní každému jednotlivci. Nová pravice se přesto kloní k jakémusi sobeckému individualismu.

SOCIALISTÉ považují lidi za tvory v podstatě společenské. Jejich možnosti a chování jsou utvářeny spíše tím, co do sebe přijímají, než tím, co je jim dáno, zejména tedy tvořivou prací. Jejich sklon ke spolupráci, společenskosti a racionalitě znamená, že existují značné vyhlídky na další vývoj a růst člověka.

ANARCHISTÉ přistupují k lidské přirozenosti s velkým optimismem. O lidech se má za to, že mají buď značný sklon k společenskému, stádnímu a kooperativnímu chování, protože pouhým kolektivním úsilím dokáží udržovat pořádek, nebo že jsou sice v zásadě sobečtí, ale osvícení rozumem.

FAŠISTÉ věří, že lidé jsou ovládání vůlí a jinými iracionálními pohnutkami, zejména silným smyslem pro sociální příslušnost, jejímž jádrem je národ nebo rasa. Masy se hodí pouze k tomu, aby sloužily a poslouchaly; zato elita národního společenství je schopna osobní regenerace: „nové lidi“ lze formovat pěstováním oddanosti věci národa nebo rasy.

FEMINISTKY mají zpravidla za to, že muži i ženy sdílejí jednu společnou lidskou přirozenost; rozdíl mezi gendery působí kultura nebo společnost. Separatisticky orientované feministky přesto tvrdí, že muži jsou geneticky disponováni k tomu, aby vládli a byli krutí, zatímco ženy jsou od přirozenosti milé, tvůrčí a mírumilovné.

EKOLOGOVÉ, zejména hlubinní ekologové, chápou lidskou přirozenost jako součást širšího ekosystému, dokonce jako součást přírody jako takové. Materialismus, hamižnost a egoismus jsou tudíž dokladem toho, nakolik se lidé odcizili jedinečnosti života a tedy své vlastní pravé přirozenosti. Má-li člověk dojít naplnění, musí se vrátit k přírodě.

nedokonalí. K lidské přirozenosti se konzervativci staví s pesimismem blízkým pesimismu Hobbesovu. Lidé jsou od přirozenosti sobečtí a nenasytí; ať jsou, jací jsou, nebudou nikdy dokonalí. Hobbes to formuloval tak, že touha „po stále větší a větší moci“ je hlavní hnací silou v člověku. Někteří konzervativci to vysvětlují poukazem na starozákonní doktrínu o „dědičném hříchu“. Zločin tudíž není důsledkem nerovnosti nebo sociálního znevýhodnění, jak se zhusta domnívají socialisté a moderní liberálové; je spíše důsledkem základních lidských instinktů a tužeb. Přesvědčit lidi, aby se chovali civilizovaně, lze jedině odstrašováním před tím, aby dávali průchod svým násilnickým a protispolečenským pudům. Jediným účinným nástrojem odstrašování je právo podpořené vědomím, že se bude přísně a důsledně vynucovat. To vysvětluje konzervativní upřednostňování silné vlády a „různé“ trestní spravedlnosti, užívající často mnohaleté věznění a tělesné tresty, včetně trestu hrdelního. Pro konzervativce není právo od toho, aby chránilo svobodu, ale aby zajišťovalo řád a pořádek. Pojmy „právo“ a „pořádek“ (*law and order*) jsou v hlavách konzervativců spjaty natolik úzce, že bezmála splývají v jeden jediný pojem.

Za omezené se považují rovněž intelektuální mohutnosti lidstva. Jak jsme již o tom hovořili v 1. kapitole, konzervativci tradičně zastávají názor, že svět je jednoduše příliš složitý, než aby ho lidský rozum mohl plně obsáhnout. Politický svět, jak se vyjádřil britský politický filosof Michael Oakeshott (1901–1990), je „bez břehů a bez dna“. Konzervativci tudíž nedůvěřují abstraktním idejím a myšlenkovým systémům, které o sobě prohlašují, že rozumějí tomu, čemu podle konzervativců porozumět prostě nelze. Své ideje konzervativci raději opírají o tradici, zkušenosti a dějiny: opatrně, rozvážně a především pragmaticky přistupují ke světu a pokud možno se vyhýbají názorům doktrinářským a dogmatickým. Zvučné politické principy, jakými jsou například „lidská práva“, „rovnost“ a „sociální spravedlnost“, jsou podle nich nebezpečné, jelikož nabízejí určitý model reformy či přestavby světa. Reformy a revoluce, varují konzervativci, vedou často k menšímu, ale spíše k většímu utrpení. V očích konzervativce nedělat nic může být lepší než dělat něco a konzervativce si vždy bude chtít být jist, že – řečeno Oakeshottovými slovy – „lčba není horší než nemoc“. Podpora, kterou konzervativci poskytují jak tradicionalismu, tak pragmatismu, však v důsledku nástupu Nové pravice zeslábla. Za prvé, Nová pravice je radikální, protože tržním reformám chtěla napomoci rozbitím zděděných welfaristických a intervencionistických struktur. Za druhé, radikalismus Nové pravice se opírá o racionalismus (viz str. 52) a o věrnost abstraktním teoriím a principům, zejména teoriím a principům ekonomického liberalismu.

Organická společnost

Tradiční konzervativci jsou naopak přesvědčeni, že tento pohled na společnost je „atomistický“, založený na předpokladu, že jednotlivci mohou nebo chtějí být soběstační. Konzervativci, jak jsme už výše objasnili, zastávají názor, že lidé jsou tvorové závislí a vyhledávající bezpečí. Neexistují tudíž a nemohou existovat vně společnosti, naopak zoufale chtějí patřit ke společnosti a být v ní „zakořeněni“. Individuum nelze od společnosti oddělit; je součástí sociálních skupin, které ho udržují při životě: rodiny, přátel, skupiny vrstevníků, spolupracovníků či kolegů, místní pospolitosti a dokonce i národa. Tyto skupiny skýtají jednotlivci bezpečí a jeho životu dávají smysl. Proto se tradiční konzervativci zdráhají chápat svobodu jako „negativní“, jako svobodu, kdy je jednotlivec „necháván na pokoji“ a kdy – jak to formuloval francouzský sociolog Durkheim – trpí **anomií**. Svoboda je spíše ochotné přijímání společenských závazků a vazeb jednotlivci, kteří uznávají jejich cenu. Součástí svobody je „plnit svou povinnost“. Když například rodiče učí děti, jak se mají chovat, neomezují jejich svobodu, ale vedou je, a to k jejich vlastnímu prospěchu. Jednat jako poslušný syn nebo jako poslušná dcera a přizpůsobovat se přáním rodičů znamená jednat svobodně, na základě uznání vlastních závazků. Konzervativci věří, že společnost, ve které jednotlivci znají jedině svá práva a neuznávají své povinnosti, by postrádala jakékoli kořeny a byla by atomistická. Skutečnost je taková, že společnost drží pohromadě pouta povinnosti a závazanosti.

Tyto myšlenky vycházejí z velmi specifického pohledu na společnost, kterému se někdy říká **organicismus**. Konzervativci tradičně chápali společnost jako cosi živého, jako jakýsi organismus, jehož části fungují ve vzájemné provázanosti, stejně jako mozek, srdce, plíce a játra fungují v lidském těle. Organismy se liší od artefaktů či strojů ve dvou významných ohledech. Za prvé, na rozdíl od strojů organismy nejsou prostým souborem jednotlivých částí, které lze seskupit, tím spíše přeskupit, jak si kdo zamane. V organismu je celek víc než seskupení částí; celek je udržován křehkým předivem vztahů mezi částmi i uvnitř nich, vztahů, které jsou-li narušeny, mohou organismu přivodit smrt. Lidské tělo tudíž nelze rozebrat a zase dát dohromady, jak to známe třeba v případě jízdního kola. Za druhé, organismy jsou vytvářeny spíše „přirozenými“ faktory než lidským důmyslem. Organická společnost je konec konců produktem přirozené nutnosti. Například rodinu žádný sociální myslitel nebo politický teoretik „nevynalezl“; je produktem přirozených sociálních impulzů, jakými jsou například láska, péče a odpovědnost. Děti v rodině se rozhodně neusnášejí na nějaké „smlouvě“, v důsledku níž

Anomie: oslabení hodnot a normativních pravidel, jdoucí ruku v ruce s pocíty izolovanosti, osamělosti a ztráty smyslu.

Organicismus: názor, že společnost funguje jako jakýsi organismus čili živá entita a že celek je víc než částí, které ho tvoří.

Různé názory na SPOLEČNOST

LIBERÁLOVÉ nepokládají společnost za svébytný útvar, ale za soubor jednotlivců. Nakolik společnost existuje, je tvořena dobrovolnými ujednáními, do nichž vstupují egoističtí a své zájmy prosazující lidé. Ve společnosti však existuje celková vyváženost zájmů, tíhnoucí k harmonii a rovnováze.

KONZERVATIVCI pohlížejí na společnost jako na organismus, živý útvar. Společnost tudíž existuje vně jednotlivce a v jistém smyslu dříve než jednotlivce; je držena pohromadě pouty tradic, autority a společné morálky. Nová pravice se však hlásí k jakémusi liberálnímu atomismu.

SOCIALISTÉ tradičně přistupovali ke společnosti z hlediska nerovné moci jednotlivých tříd: ekonomická a majetková dělitka jsou hlubší a autentičtější než jakákoli širší sociální pouta. Marxisté jsou přesvědčeni, že společnost se vyznačuje třídním bojem, a tvrdí, že jedinou stabilní a soudržnou společností je společnost beztřídní.

ANARCHISTÉ věří, že pro společnost je příznačná nikým a ničím neregulovaná a přirozená harmonie, založená na lidském sklonu ke spolupráci a sociabilitě. Sociální konflikty a nesrovnalosti jsou tudíž evidentně nepřirozené: jsou produktem politického vládnutí a ekonomické nerovnosti.

NACIONALISTÉ přistupují ke společnosti z hlediska jejích kulturních či etnických zvláštností. Společnost se tudíž vyznačuje sdílenými hodnotami a názory, jejichž kořeny tkví konec konců ve společné národní identitě. Z toho plyne, že mnohonárodní společnosti jsou samou svou podstatou nestabilní.

FAŠISTÉ považují společnost za jakýsi sjednocený organický celek; tím říkají, že individuální existence nemá smysl, není-li zasvěcena spíše společnému dobru než dobru soukromému. Příslušnost ke společnosti je ovšem přísně ohraničena národnostně a rasově.

FEMINISTKY přistupují ke společnosti tak, že zdůrazňují její patriarchálnost a umělé dělicí čáry mezi „veřejnou“ a „soukromou“ sférou života. Na společnost lze podle nich tudíž pohlížet jako na organizované pokrytectví, které má rutinizovat a udržovat systém moci mužů.

MULTIKULTURALISTÉ vidí ve společnosti jakousi mozaiku kulturních skupin, definovaných svými specifickými etnickými, náboženskými či historickými identitami. Základ širších sociálních pout, jdoucích napříč kulturními specifiky, se tudíž nejspíš omezuje na občanskou loajalitu.

by se staly členy rodiny – děti jednoduše v rodině vyrůstají a rodina je živí a vede.

Přirovnání společnosti k „organismu“, které nám pomáhá společnosti porozumět, má některé výrazně konzervativní důsledky. Z mechanického pohledu na společnost, vlastního liberálům a většině socialistů, podle něhož společnost vytvářejí rozumně uvažující jednotlivci ke svým vlastním cílům, vyplývá, že se společností se dá experimentovat a že ji lze zdokonalovat. To vede k víře v pokrok cestou ať už reformy nebo revoluce. Je-li společnost organismem, byly jeho struktury a instituce utvářeny silami, které se vymykají lidské kontrole a možná i lidskému chápání; z toho plyne, že jednotlivci, kteří v ní žijí, by její křehké a citlivé předivo měli chránit a respektovat. Organicismus formuje rovněž náš postoj k jednotlivým institucím, „částem“ společnosti. K nim se přistupuje funkcionalisticky: instituce se vytvářejí a přežívají z určitého důvodu, jímž je to, že přispívají k udržování širšího sociálního celku. Jinak řečeno, už pouhou svou existencí demonstrují, že mají svou cenu a že jsou žádoucí. Každý pokus o reformu, tím spíše o likvidaci určité instituce je tudíž nebezpečný.

Nástup Nové pravice však podporu organistických idejí a teorií v rámci konzervatismu oslabil. V souzvuku s důrazným individualismem (viz str. 47) klasického liberalismu libertariánští konzervativci včetně liberální Nové pravice tvrdili, že společnost je produktem jednání sobeckých a do značné míry na sebe samé spoléhajících jednotlivců. Památným projevem tohoto stanoviska je výrok Margaret Thatcherové, která – parafrázujíc Jeremy Benthamu (viz str. 66) – řekla: „Nic takového jako společnost neexistuje; existují jen jednotlivci a jejich rodiny.“

Hierarchie a autorita

Konzervativci měli tradičně za to, že společnost je od přirozenosti hierarchická a vyznačuje se tudíž jakousi jednou provždy danou sociální stupňovitostí. Společenská rovnost se proto odmítá jako nežádoucí a nedosažitelná; moc, status a majetek jsou vždy rozděleny nerovně. V přijímání přirozené nerovnosti jednotlivců se konzervativci shodují s liberály: někdo se rodí s nadáním a s dovednostmi, které jsou jiným odepřeny. Liberály to však dovádí k víře v meritokracii, kdy jednotlivci míří nahoru nebo dolů podle svých schopností a své pracovitosti. Konzervativci se tradičně domnívali, že kořeny nerovnosti tkvějí hlouběji. Nerovnost je nevyhnutelným rysem organické společnosti, nikoli jen důsledkem rozdílů mezi lidmi. Předdemokratičtí konzervativci, ke kterým patřil například Burke, si tak osvojili představu jakési „**přirozené aristokracie**“. Stejně jako

Přirozená aristokracie:

představa, že nadání a vůdcovství jsou kvality vrozené či zděděné, které nelze získat vlastním úsilím nebo sebezprosazováním.

mozek, srdce a játra plní v těle různé funkce, i různé skupiny a třídy, které dohromady tvoří společnost, mají každá svou konkrétní roli. Musí existovat vůdci a musí existovat ti, kteří vůdce následují; musí existovat manažeři a musí existovat dělníci. Obdobně musí existovat ti, kdo odcházejí do práce, a ti, kteří zůstávají doma a pečují o děti. Skutečná společenská rovnost je tudíž mýtus: ve skutečnosti existuje přirozená nerovnost bohatství a společenského postavení, ospravedlněná jí odpovídající nerovností společenské odpovědnosti. Dělníci nemohou mít stejnou životní úroveň a stejné možnosti v životě jako jejich zaměstnavatelé; zároveň však na jejich bedrech neleží odpovědnost za živobytí a jistoty mnoha dalších lidí. **Hierarchie** a organické vidění společnosti tak tradičnímu konzervatismu dotdaly vyhraněný sklon k paternalismu (viz str. 99).

Víru v hierarchii posilují konzervativci zdůrazňováním **autority**. Odmítají liberální názor, že autorita, resp. moc je výsledkem smlouvy, kterou uzavírají svobodní jednotlivci. Liberálové jsou přesvědčeni, že autoritu ustavují jednotlivci ke svému prospěchu. Naopak konzervativci soudí, že autorita stejně jako společnost vzniká přirozeně. Rodiče mají autoritu nad svými dětmi: rozhodují fakticky o všech stránkách jejich mladých životů; k žádné smlouvě ani dohodě přitom nedošlo. Autorita vzniká z přirozené nutnosti, v tomto případě z potřeby zajistit, že o děti se bude pečovat, že budou chráněny před nebezpečím, že budou zdravě jíst, že v přiměřenou dobu půjdou spát atd. Takovou autoritu lze jediné „vnucovat shora“, a to jednoduše proto, protože děti nevědí, co je pro ně dobré. Nevzniká a nemůže vznikat „zdola“, říkat, že děti souhlasily s tím, že jim bude někdo „vládnout“, postrádá jakýkoli smysl. O autoritě se má za to, že její kořeny tkví v samé podstatě společnosti a všech společenských institucí. Ve školách mají autoritu uplatňovat učitelé, na pracovištích zaměstnavatelé, v celé společnosti pak vláda, resp. stát. Konzervativci zastávají názor, že autorita je nezbytná a prospěšná, protože každý potřebuje, aby ho někdo řídil a podporoval; každý také musí s jistotou vědět, „kde je jeho místo“ a co se od něho očekává. Autorita je tudíž opakem nezakořeněnosti a anomie. Proto konzervativci kladli vždy zvláštní důraz na vůdcovství a kázeň. Vůdcovství, resp. vedení (*leadership*) je nezbytnou složkou každé společnosti, protože znamená schopnost vytyčovat směr a ostatní lidi inspirovat. Kázeň není tupá, bezmyšlenkovitá poslušnost, ale ochotná a zdravé respektování autority. Autoritářští konzervativci jdou ještě dále: podle nich je autorita absolutní a nezpochybnitelná. Většina konzervativců si však myslí, že autorita by se měla uplatňovat v jistých mezích; tím, co tyto meze vytyčuje, však není nějaká umělá smlouva, ale přirozená odpovědnost, která sama je součástí autority. Rodiče mají mít autoritu nad svými dětmi, nemají však právo s nimi zacházet, jak se jim líbí. Autorita rodičů je výrazem

Hierarchie: stupňovitost sociálních pozic nebo statusů. Z hierarchie vyplývá strukturální nebo formálně zakotvená nerovnost, kdy pozice nezávisejší na schopnostech jednotlivců.

Autorita: právo ovlivňovat chování jiných lidí na základě jimi uznané povinnosti poslouchat.

povinnosti své děti živit, vést a v případě potřeby trestat; rodiče však neopravňuje k tomu, aby se svým dítětem špatně zacházeli, zneužívali ho nebo ho prodali do otroctví.

Majetek

Majetek má pro konzervativce obrovský a občas téměř mystický význam. Liberálové mají za to, že v majetku se projevují zásluhy: kdo usilovně pracuje a má nadání, nahromadí a má nahromadit určité bohatství. Majetek je tudíž „zasloužen“. Tato doktrína láká ty konzervativce, kteří schopnost shromážďovat majetek pokládají za významný ekonomický stimul. Konzervativci však také hlásají, že majetek má i mnoho předností psychologických a sociálních. Zajišťuje například bezpečnost. V nejistém a nepředvídatelném světě skýtá majetek lidem jistotu a dodává jim sebedůvěru; je pro ně něčím, do čeho „mohou padnout“. Majetek, ať už jde o dům nebo o úspory, lidi svým způsobem chrání. Konzervativci tudíž věří, že šetrnost – obezřetné nakládání s penězi – je sama o sobě určitou ctností; proto se snažili vést lidi ke spořivosti a podněcovat je, aby investovali do majetku, zejména nemovitého. Vlastnění majetku také vytváří a posiluje řadu významných sociálních hodnot. Lidé, kteří mají určitý majetek a užívají ho, budou nejspíš respektovat majetek druhých. Budou také dobře vědět, že majetek je třeba chránit před nepořádky a zločinností. Vlastníci jsou tudíž na společnosti zainteresováni: jsou zainteresováni zejména na zachování práva a pořádku. V tomto smyslu může vlastnictví udržovat a posilovat to, co lze považovat za „konzervativní hodnoty“ – úctu k právu, autoritě a společenskému řádu. Je zde však ještě jeden hlubší a osobnější důvod, proč konzervativci podporují vlastnictví: majetek lze totiž považovat za „prodloužení“ lidské osobnosti. Lidé se „realizují“ tím, co vlastní, a sami sebe tak také vidí. Majetek nejsou pouze předměty ve vztahu k člověku vnější, ceněné pro svou užitečnost (dům nás chrání před chladem a vlhkem, autem se můžeme přepravovat atd.); odráží se v něm i něco z vlastníkovy osobnosti a z jeho charakteru. Právě proto, zdůrazňují konzervativci, je loupež zločinem obzvlášť odporným: oloupení nepřicházejí jen o svůj majetek, ale v jistém smyslu i o část sebe samých; trpí tudíž škodu i na své osobnosti. Dům je ze všech vlastněných věcí nejosobnější a nejintimnější. Je uspořádán a zařízen podle vlastníkovy vkusu a podle jeho potřeb a odráží se v něm tudíž vlastníkovy osobnost. Návrh tradičních socialistů, že vlastnictví by se mělo „zspolečensit“ a že majetky by neměly patřit soukromým jednotlivcům, ale měly by být společné, je v očích konzervativců zvlášť děsivý; hrozí totiž vznikem jakési bezduché a odosobněné společnosti.

Majetek: hmotné předměty, které někdo vlastní, ať už jednotlivci, skupiny lidí nebo stát.

Konzervativci ovšem nejsou ochotni jít tak daleko jako liberálové typu *laissez-faire*, kteří zastávají názor, že jednotlivec má absolutní právo užívat svůj majetek, jak se mu zamane. Zatímco libertariánští konzervativci, a tudíž i liberální Nová pravice, straní v podstatě liberálnímu přístupu k majetku, konzervativci tradičně tvrdili, že veškerá práva, vlastnická nevyjímaje, v sobě zahrnují i povinnosti. Majetek není věcí jen jednotlivce, ale má svůj význam i pro společnost. To lze vidět například na sociálních poutech, jež jdou napříč generacemi. Majetek není výtvorem jen současné generace. Jeho velká část – pozemky, domy, umělecká díla – na současnou generaci přešla z generací předchozích. V tomto smyslu je současná generace opatrovatelkou bohatství národa a je povinna ho zachovat a uchránit ku prospěchu generací příštích. Přesně toto prohlašoval v 80. letech Harold Macmillan, v letech 1957–1963 britský premiér, když se stavěl proti **privatizaci** prováděné vládou M. Thatcherové a označoval ji za „výprodej rodinného stříbra“.

Autoritářský konzervatismus

Všichni konzervativci budou tvrdit, že ctí autoritu a respektují ji; jen málo moderních konzervativců však bude ochotno připustit, že jejich názory jsou autoritářské. Přestože se současní konzervativci usilovně snaží dokázat, že jsou věrni demokratickým, zejména liberálnědemokratickým zásadám, existuje nicméně v rámci konzervatismu proud, který – zejména na evropském kontinentu – upřednostňoval autoritarismus. Za francouzské revoluce byl hlavním obhájcem autoritářského vládnutí francouzský politický myslitel Joseph de Maistre (1753–1821). De Maistre ostře kritizoval francouzskou revoluci; na rozdíl od Burka však chtěl obnovit absolutní moc dědičné monarchie. Byl to reakcionář, který nepřipouštěl jakoukoli reformu starého režimu (*ancien régime*) svrženého v roce 1789. Základem jeho politické filosofie byla plná a ochotná podřízenost „pánovi“. Ve svém díle *O papeži* (1817) šel ještě dál a tvrdil, že nad světskými monarchy by měla panovat nejvyšší duchovní moc zosobněná papežem. Tím hlavním, o co mu šlo, bylo zachování řádu; jedině řád může podle jeho názoru zajistit lidem ochranu a bezpečí. Revoluce, ba dokonce i reforma by oslabilá pouta, která lidi k sobě váží, a vyústila by v chaos a útlak.

Po celé devatenácté století se konzervativci na evropském kontinentu drželi tuhých a hierarchických hodnot autokratického vládnutí a kladli houževnatý odpor vzrůstajícímu se protestu liberálů, nacionalistů a socialistů. Nikde neměl autoritarismus hlubší kořeny než v Rusku, kde car Mikuláš I. (1825–1855) hlásal zásady „pravoslaví, samoděržaví a příslušnosti

Privatizace: převádění státního majetku z veřejného sektoru do sektoru soukromého; jeden z projevů omezování funkcí státu.

Pojem

Autoritarismus

Autoritarismus je víra ve vládnutí „shora“, resp. praktické uskutečňování takového vládnutí. Autorita se zde uplatňuje bez ohledu na souhlas lidu. Autoritarismus je tudíž něco jiného než autorita. Autorita se opírá o legitimitu a v tomto smyslu vychází „zdola“. Autoritarističtí myslitelé obvykle vycházejí ve svých názorech z víry v moudrost stávajících vládců nebo z představy, že společenského pořádku lze dosáhnout a že ho lze udržet jedině slepou poslušností. Autoritarismus se však obvykle od totalitarismu (viz str. 232). Při vládnutí „shora“, spojovaném s monarchickým absolutismem, tradičními diktaturami a většinou vojenských režimů, jde spíše o potlačování opozice a politické svobody než o daleko radikálnější cíl, jímž je setření rozdílu mezi státem a občanskou společností.

k národu“, které stavěl proti zásadám „volnosti, rovnosti a bratrství“, jež inspirovaly francouzskou revoluci. Mikulášovi nástupci se zuby nehty bránili jakémukoli omezování své moci ústavami nebo vytvářením parlamentních institucí. V Německu se ústavní vláda sice vytvořila, Bismarck, v letech 1871–1890 kancléř tehdejšího císařství, byl však zárukou, že zůstane pouhou fikcí. V katolických zemích byl autoritarismus i nadále značně silný. Ve chvíli, kdy se dosáhlo sjednocení Itálie a kdy se Pius IX. prohlásil „vatikánským vězněm“, papežství výrazně ztratilo na své časné autoritě; nástup sekulárních politických ideologií však znamenal i útok na papežské nauky. Papež Pius IX. odsoudil všechny radikální nebo pokrokové myšlenky – včetně nacionalismu, liberalismu a socialismu – jako „falešné doktríny našeho tak nešťastného věku“ a ve chvíli, kdy přišel o papežský stát i Řím, vyhlásil v roce 1870 svou neomylnost. Nepochota evropských konzervativců vyrovnat se s reformami a s demokratickým vládnutím se projevovala ještě hluboko ve 20. století. Například konzervativní elity v Itálii a Německu pomohly svrhnout parlamentní demokracii, podpořily vznikající fašistická hnutí, uvedly je „do slušné společnosti“, a tak přispěly k tomu, že k moci se dostal v Itálii Mussolini (viz str. 233) a v Německu Hitler (viz str. 226).

Jinde se konzervativně-autoritářské režimy poohlížely po politické podpoře mas, které právě získaly volební právo. Tak tomu bylo například ve Francii, kde se Ludvíku Napoleonovi podařilo dosáhnout zvolení prezidentem; později se však prohlásil za císaře Napoleona III., dovolávaje se přitom podpory drobného rolnictva, které tehdy tvořilo největší část francouzských voličů. Napoleonův režim spojil autoritarismus s příslibem hospodářské prosperity a sociálních reforem v podobě jakési plebiscitní

Pojem

Paternalismus

Jednat paternalisticky doslova znamená počínat si jako otec (lat. *pater*). Jako politická zásada označuje paternalismus situaci, kdy se moc či autorita uplatňuje ve snaze činit dobro těm, kdo jsou jí podřízeni, nebo bránit škodě. Příkladem paternalismu je sociální zabezpečení. Jsou jím i různé jiné zákony, například ty, které zavádějí povinné připoutávání se za jízdy v automobilu. Pro „měkký“ paternalismus je příznačné, že ti, kdo mu jsou vystaveni, s ním alespoň rámcově souhlasí. „Tvrdý“ paternalismus se po žádném takovém souhlasu neohlíží a fakticky se tak překrývá s autoritarismem. Paternalismus se zdůvodňuje tím, že moudrost a zkušenosti nejsou ve společnosti rozděleny rovnoměrně; ti, kdo jsou v postavení autority, „vědí nejlépe“. Odpůrci tvrdí, že autoritě nelze věřit a že paternalismus omezuje svobodu a přispívá k „infantilizaci“ společnosti.

diktatury, se kterou se jinak častěji setkáváme až ve 20. století. Paralelou bonapartismu byl perónismus. Juan Perón byl v letech 1946–1955 argentinským diktátorem a hlásal obecně známé autoritářské zásady poslušnosti, pořádku a národní jednoty. Politickou podporu však nenacházel u tradičních elit, ale ve zbídačených masách, mezi lidmi, kteří – jak se sám Perón vyjadřoval – „nemají ani košili“. Perónistický režim byl **populistický** v tom smyslu, že své politické postupy přizpůsoboval instinktům a přáním obyčejných lidí, v tomto případě lidovému odporu proti „imperialismu Yankeeů“ a obecnému volání po hospodářském a sociálním pokroku. Podobné režimy vznikly v některých afrických, asijských a blízkovýchodních zemích. Ačkoli tyto režimy tíhly ke konsolidaci postavení konzervativních elit a často se uchylovaly k výrazně konzervativnímu nacionalismu, pomoci něhož se snažily zajistit diktatuře lidovou podporu, vykazují autoritářské populistické režimy typu například Perónova rysy, které se blíží spíše fašismu než konzervatismu.

Paternalistický konzervatismus

Zatímco na evropském kontinentu se konzervativci jakékoli změně houževnatě bránili, angloamerická tradice byla v tomto směru pružnější a nakonec i úspěšnější. Její počátky jsou patrné už u Edmunda Burka. Z francouzské revoluce vyvodil Burke poučení, že změna může být i přirozená a nevyhnutelná a že v takovém případě by se jí nemělo bránit. Burke dospěl k závěru, že „stát, který se nedokáže určitým způsobem měnit, se nedokáže udržet“ (1975, str. 285). Pro burkovský konzervatismus

Populismus: názor, že instinkty a přání lidu (lat. *populus*) jsou hlavním vodítkem politického jednání; v populismu se často odráží nedůvěra nebo nepřátelství vůči politickým elitám (viz str. 307).

jsou příznačné opatrnost, uměřenost a pragmatismus; odráží se v něm nedůvěra k neměnným principům, ať už revolučním či reakčním. Řečeno slovy Iana Gilmoura (1978), „moudrý konzervativce našlapuje zlehka“. Hodnoty, jichž si konzervativci nejvíce cení, totiž tradice, řád, autorita, majetek atd., budou zabezpečeny jedině tehdy, jestliže se politika bude utvářet s přihlédnutím k reálné situaci a ke zkušenostem. Takový postoj zřídka ospravedlní dramatickou či radikální změnu; akceptuje však moudré odhodlání „měnit, aby bylo možno zachovat“. Pragmaticky uvažující konzervativci nestojí zásadně ani za jednotlivcem, ani za státem; jsou však připraveni jak jednotlivce, tak stát podpořit, resp. – a to častěji – doporučit jistou vyváženost mezi oběma podle toho, co „funguje“. V praxi bylo tíhnutí konzervatismu k reformám v 19. a 20. století úzce spjato i s přežíváním neofeudálních paternalistických hodnot. Existují dva proudy paternalistického konzervatismu:

- konzervatismus jednoho národa,
- křesťanská demokracie.

Konzervatismus jednoho národa

Počátky angloamerického paternalismu jsou často shledávány u Benjamina Disraeliho (1804–1881), britského premiéra v roce 1868 a znovu v letech 1874–1880. Svou politickou filosofii rozvinul Disraeli ve dvou románech, *Sybil* (1845) a *Coningsby* (1844), které napsal ještě před svým vstupem do vysoké politiky. V těchto románech se zdůrazňuje princip sociální odpovědnosti, který výrazně kontrastoval s krajním individualismem dominujícím tehdejšímu politickému establishmentu. Disraeli psal v časech pokračující industrializace, prohlubující se ekonomické nerovnosti a – přinejmenším pokud jde o evropský kontinent – revolucí. Snažil se upozornit na to, jaké nebezpečí Británii hrozí, zůstane-li rozdělena na „dva národy: na bohaté a chudé“. V duchu nejlepších konzervativních tradic vycházela Disraeliho argumentace z jakési kombinace moudré rozvážnosti a zásadovosti.

Na jedné straně prohlubující se sociální nerovnost v sobě obsahuje zárodky revoluce. Disraeli se obával, že dělnická třída, chudá a utiskovaná, se se svou bídou jen tak nesmíří. Zdálo se, že revoluce, které v Evropě propukly v letech 1830 a 1848, tento názor potvrzují. Reforma by tudíž byla namísto, protože by utlumila revoluční vlnu a ve svých důsledcích by byla v zájmu majetných. Na druhé straně se Disraeli dovolával morálních hodnot. Tvrdil, že ruku v ruce s bohatstvím a privilegiem jdou i povinnosti ke společnosti, zejména odpovědnost za chudé nebo méně majetné.

Pojem

Toryovství

Slovem „tory“ se v 18. století v Británii označovala parlamentní frakce, která – na rozdíl od whigů – podporovala monarchii a anglikánskou církev a která reprezentovala pozemkovou šlechtu; ve Spojených státech mj. projevovala loajalitu britské Koruně. Třebaže se britská Konzervativní strana v polovině 19. století zrodila z toryů a třebaže ve Spojeném království se označení „tory“ dodnes v rozsáhlé míře užívá jako synonymum pro konzervativce (aniž by to ovšem konzervativcům k něčemu bylo), toryovství (*toryism*) porozumíme nejlépe tehdy, budeme-li ho chápat jako určitý specifický postoj v rámci konzervatismu. Jeho charakteristickými rysy jsou víra v hierarchii, tradici a povinnost a chápání společnosti jako organismu. Zatímco v „klasickém“ toryovství se projevuje neofeudální víra ve vládnoucí třídu a předdemokratická oddanost zavedeným institucím, moderní toryovství je schopno do sebe pojmout i welfaristické a reformistické myšlenky, za předpokladu ovšem, že slouží věci kontinuity společnosti.

Disraeli tak navazoval na organické pojetí společnosti, vlastní konzervativcům, a na názor, že společnost drží pohromadě přijímání povinností a závazků. Bohatí a mocní musí nést břímě sociální odpovědnosti, která je fakticky cenou za privilegia. Základem těchto myšlenek byl feudální princip *noblesse oblige*, tedy princip, podle něhož aristokracie musí jednat čestně a velkoryse. Pozemková šlechta například tvrdila, že má jakousi otcovskou odpovědnost za své sedláky; král totéž tvrdil ve vztahu k lidu. Disraeli doporučoval, aby se na tyto povinnosti nezapomínalo a nepřestávalo se na ně dbát: je třeba, aby se v průmyslově stále vyspělejší světě projevil v podobě sociálních reforem. Výrazem těchto myšlenek se stalo heslo „jednoho národa“. V době, kdy byl premiérem, odpovídal Disraeli jak za Druhý zákon o reformách z roku 1867, který rozšířil volební právo na dělnictvo, tak za sociální reformy, které zlepšily jeho bytové a hygienické podmínky.

Disraeliho myšlenky konzervatismu značně ovlivnily a přispěly ke zformování radikálního a reformního proudu, který je pro mnoho konzervativců přitažlivý tím, že se dovolává jak jejich sklonů k pragmatismu, tak jejich smyslu pro povinnost ke společnosti. Ve Spojeném království jsou tyto myšlenky základem tzv. konzervatismu jednoho národa, jehož stoupci se občas stylizují jako toryové, aby tak demonstrovali svou věrnost předindustriálním hodnotám hierarchie a paternalismu. Koncem 19. století převzal Disraeliho myšlenky lord Randolph Churchill, a to v podobě tzv. toryovské demokracie. V časech prohlubující se politické demokracie Churchill zdůrazňoval, že tradiční instituce – například monarchie,

Sněmovna lordů a církev – si musí zajistit širší společenskou podporu. Toho lze dosáhnout tak, že v důsledku pokračování v Disraeliho politice sociálních reforem budou Konzervativní stranu volit i příslušníci dělnické třídy. V konzervatismu jednoho národa lze tudíž spatřovat jednu z forem toryovského welfarismu.

Tradice „jednoho národa“ vyvrcholila v 50. a 60. letech 20. století, kdy konzervativní vlády ve Spojeném království i v některých jiných zemích začaly praktikovat určitou variantu keynesiánské sociální demokracie a začaly řídit ekonomiku s cílem dosáhnout plné zaměstnanosti a rozšířit sociální zabezpečení. Tento postoj se neopíral ani o víru v pozitivní svobodu (jako tomu bylo v případě moderních socialistů), ani o princip rovnosti (jako tomu bylo v případě parlamentního socialismu), ale o nezbytnost jakési neideologické „střední cesty“ mezi extrémní liberalismu *laissez-faire* a socialistického státního plánování. Konzervatismus byl tudíž jakousi umírněnou zdrženlivostí, jejímž záměrem bylo dospět k vyváženosti mezi bezuzdným individualismem a zpupným kolektivismem. Ve Spojeném království byla tato myšlenka nejzřetelněji vyjádřena v díle Harolda Macmillana *Střední cesta* (1938). Macmillan, který později – v letech 1957–1963 – působil ve funkci premiéra, prosazoval to, co sám označil za „plánovaný kapitalismus“ a definoval jako „smíšený systém, který je kombinací státního vlastnictví a regulace čili kontroly určitých aspektů ekonomické aktivity se zápletem a iniciativou soukromých podnikatelů“. Později se tyto myšlenky ve Spojeném království a v USA znovu vynořily v koncepci soucitného konzervatismu. Sociální a ekonomický intervencionismus však dostává ze strany paternalistického konzervatismu jen podmíněnou podporu. Cílem například konzervatismu jednoho národa není hierarchii zlikvidovat, ale zkon-solidovat, a jeho snaha zlepšit podmínky méně majetných se omezuje na snahu zajistit, že chudí už nebudou ohrožovat zavedený řád a pořádek.

Křesťanská demokracie

Intervencionistické postupy si osvojily i křesťanskodemokratické strany, které se v různých zemích evropského kontinentu zformovaly po roce 1945. Z nich nejvýznamnější byly Křesťanskodemokratická unie (CDU) v tehdejší Západní Německu a Křesťanskodemokratická strana (DC) v Itálii. V letech bezprostředně po 2. světové válce konzervativci na evropském kontinentu odhodili své autoritářské názory. Tato nová forma konzervatismu se přihlásila k politické demokracii. Ovlivnily ji rovněž paternalistické tradice katolicismu. Jelikož protestantismus je spojován s myšlenkou, že spásy dosahuje člověk vlastním úsilím, mělo se často za to, že protestantská sociální teorie prosazuje individualismus (viz str. 47)

a vyzývá hodnoty usilovné práce, konkurence a osobní odpovědnosti. Naopak katolická sociální nauka se tradičně zaměřovala spíše na sociální skupinu než na jednotlivce a větší důraz kladla na vyváženost čili organickou harmonii než na soutěživost. Po roce 1945 se katolická sociální nauka snažila orientovat nově vzniklé křesťanskodemokratické strany na praktickou realizaci jakéhosi demokratického korporatismu, který zdůrazňoval význam institucí stojících mezi občanem a státem, například církví, odborů a podnikatelských svazů, navzájem spjatých ideou „sociálního partnerství“. Na rozdíl od tradičního zdůrazňování národa **křesťanská demokracie**, zejména v Německu, podporovala i katolický princip subsidiarity, tj. myšlenku, že rozhodovat má co nejnižší instituce, která v příslušné věci rozhodnout může. Pozitivní vztah k subsidiaritě umožnil křesťanským demokratům podporovat jak decentralizaci, zejména v podobě federalismu, tak – v příkrém kontrastu ke konzervativcům britským – evropskou integraci.

Ochota křesťanskodemokratických stran sledovat politiku welfarismu v keynesiánském duchu vyplývá spíše z pružnosti a pragmatismu takových ekonomů, jako byl například Friedrich List (1789–1846), než ze strohých tržních principů Adama Smithe (viz str. 67) a Davida Richarda (1772–1823). List například zdůrazňoval ekonomický význam politiky a politické moci a uznával, že je zapotřebí státních zásahů, aby se vznikající domácí průmysl chránil před tlakem cizí konkurence. To vedlo k podpoře myšlenky „sociálnětržního hospodářství“, která výrazně ovlivnila velkou část evropského kontinentu. „Sociální trh“ je ekonomika strukturovaná tržními principy a do značné míry prostá státních zásahů, která však funguje ve společnosti, jejíž soudržnost je udržována komplexním systémem sociálního zabezpečení a fungujících veřejných služeb. Trh už tedy v podstatě není cílem, ale spíše prostředkem tvorby bohatství s cílem dosáhnout širších cílů sociálních. Toto myšlení vyústilo v to, že ve velké části evropského kontinentu a do určité míry i ve Spojeném království byl přijat zcela specifický model kapitalismu; ten je často označován za kapitalismus rýnsko-alpský čili „sociální“ (*social capitalism*), na rozdíl od angloamerického kapitalismu „podnikatelského“ (*enterprise capitalism*). Zatímco „sociální kapitalismus“ zdůrazňuje partnerství a spolupráci, základem „podnikatelského kapitalismu“ je ničím neomezované fungování tržního hospodářství.

Křesťanská demokracie: jeden z ideových proudů v rámci konzervatismu, vyznačující se prosazováním tržního hospodářství a omezených státních zásahů do ekonomiky.

Libertariánský konzervatismus

I když konzervatismus v rozsáhlé míře čerpá z idejí předindustriálního období, jakými jsou například organicismus, hierarchie a povinnost, byla

Pojem

Libertarianismus

Slovo libertarianismus, resp. libertariánství označuje škálu teorií, které svobodu (chápanou negativně) jednoznačně upřednostňují před jinými hodnotami, jako jsou například autorita, tradice a rovnost. Libertariáni se tudíž snaží co nejvíc rozšířit sféru individuální svobody a co nejvíc zúžit dosah veřejné moci; je pro ně příznačné, že ve státu spatřují hlavní ohrožení svobody. Dva nejvýznamnější proudy libertariánství vycházejí z ideje individuálních práv (jako je tomu například u Roberta Nozicka, viz str. 109) a z ekonomických doktrín *laissez-faire* (jako v případě Friedricha Hayeka, viz str. 107). Libertariánství se však chápali i socialisté. Někdy se libertariánství odlišuje od liberalismu, a sice s poukazem na to, že liberalismus – i ve své klasické podobě – odmítá předradit svobodu řádu, resp. pořádku. Libertariánství se ale liší i od anarchismu: libertariáni vcelku uznávají nezbytnost jakéhosi minimálního státu; někdy se prezentují jako „minarchisté“ (stoupenci minimální vlády).

konzervativní ideologie značně ovlivněna i liberálními idejemi, zejména idejemi klasického liberalismu. V tom se někdy spatřuje výsledek vývoje, k němuž došlo v závěru 20. století, kdy Nová pravice dala konzervatismus v jistém smyslu do služeb klasického liberalismu. Liberální doktríny, zejména ty, které se týkají volného trhu, však konzervativci prosazovali už od konce 18. století; právě ony, můžeme říci, jsou součástí proudu, který konkuroval konzervativnímu paternalismu. Jsou to ideje libertariánské, a to v tom smyslu, že v nich jde o co největší ekonomickou svobodu a co nejmenší státní regulaci společenského života. Libertariánští konzervativci tudíž k liberalismu „nekonvertovali“; jsou přesvědčeni, že liberální ekonomiku lze sloučit s tradičnější konzervativní sociální filosofií založenou na hodnotách typu autority a povinnosti. To je jasně patrné už na díle Edmunda Burka, v mnoha směrech zakladatele tradičního konzervatismu, zároveň však i vášnivého stoupence **ekonomického liberalismu** Adama Smithe.

Libertariánský proud byl nejsilnější v těch zemích, kde se nejvíce projevila vliv myšlenek klasického liberalismu, tedy ve Spojeném království a v USA. Již koncem 18. století Burke jednoznačně upřednostnil volný obchod v ekonomice a samoregulační tržní mechanismus ve vnitřní politice. Volný trh je výkonný a korektní; podle Burka je však také přirozený a nutný. „Přirozený“ je v tom smyslu, že se v něm projevuje touha po bohatství, „láska k zisku“ (*love of lucre*), která je součástí lidské přirozenosti. Zákony trhu jsou tudíž „přirozené zákony“. Burke souhlasil s konstatováním, že pracovní podmínky diktované trhem jsou pro mnoho lidí „ponižující, nevhodné, nelidské a nezřídka nanejvýš nezdravé“; trval však na tom, že tito lidé budou trpět i nadále, jestliže se „přirozený běh věcí“ naruší.

Ekonomický liberalismus:
víra v trh jako samoregulační mechanismus, přirozeně tihnoucí k všeobecné prosperitě a k rovným příležitostem pro všechny.

Pnutí v rámci KONZERVATISMU (1)

PATERNALISTICKÝ KONZERVATISMUS

v.

LIBERTARIÁNSKÝ KONZERVATISMUS

pragmatismus	↔	princiálność
tradicionalismus	↔	radikalismus
povinnost vůči společnosti	↔	egoismus
společnost jako organismus	↔	atomistický individualismus
hierarchie	↔	meritokracie
společenská odpovědnost	↔	individuální odpovědnost
přirozený pořádek	↔	tržní pořádek
ekonomika „střední cesty“	↔	ekonomika laissez-faire
welfarismus s výhradami	↔	odmítání welfarismu

Kapitalistický volný trh lze tudíž hájit poukazem na tradici, stejně jako se poukazem na tradici dala hájit monarchie nebo církev. Libertariánští konzervativci ovšem nejsou ve svém liberalismu důslední. Hlásají ekonomický individualismus a snaží se „vytlačit stát z podnikání“; tento princip individuální svobody se však zdráhají rozšířit na další stránky společenského života. Konzervativci, dokonce i libertariánští konzervativci, pohlížejí na lidskou přirozenost s větším pesimismem. Je zapotřebí silného státu, aby se udržel veřejný pořádek a respektovala se autorita. Některé libertariánské konzervativce fakticky láká na teoriích volného trhu právě to, že slibují zajistit společenský pořádek. Zatímco liberálové zastávali názor, že tržní hospodářství chrání svobodu a svobodné rozhodování jednotlivce, konzervativce trh občas lákal jako nástroj společenské disciplíny. Tržní síly regulují a kontrolují ekonomickou a sociální činnost. Mohou například odrazovat dělníky od tlaku na vyšší mzdy, protože jim hrozí nezaměstnanost. V tomto smyslu lze trh chápat jako nástroj, který udržuje stabilitu společnosti a působí paralelně s dalšími markantnějšími donucovacími silami, jako jsou například policie a soudy. Zatímco někteří konzervativci se obávali, že tržní kapitalismus povede k nekonečným inovacím a k neutuchající konkurenci, která narušuje soudržnost společnosti, jiné tržní kapitalismus lákal, jelikož věřili, že může nastolit „tržní pořádek“ udržovaný spíše neosobními „přirozenými zákony“ než politickou autoritou, která lidem říká, co mají dělat.

Nová pravice

V prvních letech po 2. světové válce ve většině západních zemí převažovaly v konzervatismu ideje pragmatické a paternalistické. Zbytky autoritářského konzervatismu se rozpadly v důsledku svržení diktatur v Portugalsku a Španělsku v 70. letech. Stejně jako se během 19. století konzervativci smířili s politickou demokracií, začali po roce 1945 akceptovat i určitou podobu demokracie sociální. Tuto tendenci podpořil rychlý a dlouhotrvající ekonomický růst poválečných let, „dlouhý boom“, který zdánlivě dokazoval úspěšnost „řízeného kapitalismu“. V 70. letech se však v rámci konzervatismu zformoval soubor radikálnějších idejí, které otevřeně napadaly keynesiánsko-welfaristickou ortodoxii. Zpočátku měly tyto ideje Nové pravice největší vliv v USA a ve Spojeném království; postupně se však jejich vliv začal projevovat i v některých zemích na evropském kontinentu, v Austrálii a na Novém Zélandu a do určité míry i ve všech ostatních západních zemích.

„Nová pravice“ (*New right*) je označení značně obecné. Používalo se k charakteristice idejí sahajících od požadavků daňových škrtů až po volání po větší cenově televizi a filmu, a dokonce po kampaně proti přistěhovalectví nebo za vypovídání přistěhovalců ze země. V podstatě je Nová pravice jakýmsi spojením dvou zdánlivě protichůdných ideologických proudů. Prvním je klasická liberální ekonomie, zejména teorie Adama Smitha hlásající volný trh, které byly ve 2. polovině 20. století oživeny a využity ke kritice „velkého státu“ a zásahů do ekonomické a sociální sféry. Tomu se říká liberální Nová pravice čili **neoliberalismus**. Druhou součástí Nové pravice je tradičně konzervativní – výrazně předdisraeliovská – sociální teorie, zejména v ní obsažená obhajoba řádu, autority a kázně. Tomu se říká konzervativní Nová pravice čili **neokonzervatismus**. Nová pravice se tak pokouší spojit libertariánství v ekonomice a autoritarismus v oblasti státu a společnosti. Je tudíž jakousi směsicí rysů radikálních, reakčních a tradicionalistických. Její radikalismus je patrný v úporné snaze zlikvidovat nebo „zatlačit“ (*roll back*) intervenující stát a liberální čili permissivní (shovívavosti nakloněné) sociální hodnoty. Tento radikalismus se nejzřetelněji projevuje u liberální Nové pravice, která těží z racionalistických teorií a abstraktních principů a zřiká se tudíž tradice. Radikalismus Nové pravice je však přesto reakční, jelikož jak liberální, tak konzervativní Nová pravice se neustále poohlíží po „zlatém věku“ domnělé ekonomické správnosti a morální pevnosti. Nová pravice se však také dovolává tradice, zejména pokud jde o důraz, který neokonzervativci kladou na tzv. tradiční hodnoty.

Neoliberalismus: aktualizovaná verze klasické politické ekonomie, oddaná tržnímu individualismu a prosazující minimální stát.

Neokonzervatismus: moderní verze sociálního konzervatismu, která zdůrazňuje, že je zapotřebí obnovit řád, resp. pořádek, vrátit se k tradičním neboli rodinným hodnotám či oživit nacionalismus.

Friedrich von Hayek (1899–1992)

Rakouský ekonom a politický filosof, vědec, který přednášel na London School of Economics a na univerzitách v Chicagu, Freiburgu a Salzburku. V roce 1974 získal Nobelovu cenu za ekonomii. Jako čelný představitel tzv. rakouské školy Hayek pevně věřil v individualismus a tržní hospodářství a byl nesmiřitelným kritikem socialismu. Jeho kniha *Cesta k nevolnictví* (1944) byla průkopnickým dílem, namířeným proti ekonomickému intervencionismu jako bytostně totalitářskému. Ve svých pozdějších dílech, jakými jsou např. *Ústava svobody* (1960) a *Právo, zákonnost a svoboda* (1979), Hayek podporoval určitou modifikovanou podobu tradicionalismu a stavěl se za angloamerickou variantu konstitucionalismu (viz str. 57). Hayekovy práce značně ovlivnily formující se Novou pravici.

Liberalní Nová pravice

Liberalní Nová pravice byla produktem konce „dlouhého boomu“ po roce 1945, který odvrátil ekonomické myšlení od keynesiánství (viz str. 76) a probudil nový zájem o starší myšlení v kategoriích volného trhu. Liberální aspekty myšlení Nové pravice tedy čerpají z liberalismu spíše klasického než moderního, a zejména z neoliberalismu. Jde v podstatě o zopakování obhajoby minimálního státu. Souhrnně se vyjadřovala heslem „soukromé je dobré, veřejné je špatné“ (*private, good; public, bad*). Liberální Nová pravice je antietatistická. Stát chápe jako sféru donucování a nesvobody: kolektivismus omezuje iniciativu jednotlivce a podrývá jeho sebeúctu. Stát, byť sebenevolentnější, nutně lidi poškozují. To, čemu se věří, je naopak jedinec a trh. Lidi je třeba mít k tomu, aby se spoléhali sami na sebe a činili racionální rozhodnutí ve svém vlastním zájmu. Trh je uctíván jako mechanismus, prostřednictvím něhož suma individuálních rozhodnutí povede k celkovému prospěchu a pokroku. Liberální Nová pravice se tak snažila zajistit, aby v konzervativní ideologii převážily libertariánské myšlenky nad paternalistickými.

Základním tématem této antietatistické doktríny je ideologické přihlášení se k volnému trhu. Nová pravice vzkřísila klasickou ekonomii Adama Smitha a Davida Richarda, ovšem v podobě, v níž byla prezentována v díle moderních ekonomů typu Friedricha Hayeka a Milтона Friedmana (1912–2006). Ideje volného trhu nabyly v 70. letech nové důvěryhodnosti, protože pro vlády bylo stále obtížnější zajistit ekonomickou stabilitu a stálý růst. Nakonec se začalo pochybovat, zda vláda vůbec dokáže ekonomické problémy řešit. Například Hayek a Friedman napadli samu představu „řízené“ či „plánované“ ekonomiky. Tvrdili, že rozmísťovat zdroje

ve složité průmyslově vyspělé ekonomice je prostě až příliš obtížné, než aby se kterémukoli souboru státních úředníků mohlo podařit tento úkol úspěšně zvládnout. Trh má tu přednost, že funguje jako jakýsi centrální nervový systém ekonomiky a nabídku zboží a služeb sladuje s poptávkou po nich. Umísťuje zdroje tam, kde je lze nejučelněji a s největším ziskem využít, a tím zajišťuje uspokojování potřeb spotřebitelů. Ve světle nové vlny nezaměstnanosti a inflace v 70. letech Hayek a Friedman tvrdili, že vláda nejen ekonomické problémy neřeší, ale je naopak vždy tím, kdo je způsobuje.

Ideje keynesiánství byly jedním z hlavních terčů kritiky ze strany Nové pravice. Keynes prohlašoval, že kapitalistické ekonomiky nejsou samoregulační. Zvláštní důraz kladl na „poptávkovou stránku“ ekonomiky, a to v přesvědčení, že tím, co diktuje úroveň ekonomické aktivity i nezaměstnanosti, je „agregátní poptávka“ v ekonomice. Milton Friedman naopak tvrdil, že existuje jistá „přirozená míra nezaměstnanosti“, kterou stát není s to ovlivnit, a že snahy státu nezaměstnanost keynesiánskými technikami vykořenit pouze zapříčinily jiné, ještě závažnější ekonomické problémy, zejména inflaci. Inflace znamená růst celkové hladiny cen, který vede k poklesu hodnoty peněz. Podle neoliberálů inflace ohrožuje sám základ tržního hospodářství, jelikož snižováním důvěry v prostředek směny, tedy peníze, lidi odrazuje od ekonomické aktivity. Keynesiánství fakticky mělo vlády k tomu, aby „tiskly peníze“, byť v dobře míněné snaze vytvořit pracovní místa. Tržním řešením inflace je nabídku peněz kontrolovat omezováním veřejných výdajů. Tuto politiku sledovala v 80. letech jak Reaganova administrativa, tak vláda M. Thatcherové. Reaganova administrativa i vláda M. Thatcherové připustily počátkem 80. let prudký růst nezaměstnanosti, a to v přesvědčení, že tento problém může vyřešit jedině trh.

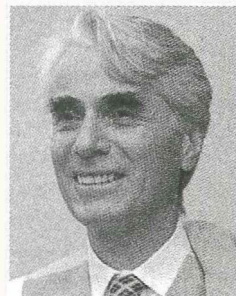
Nová pravice odmítá i myšlenku smíšené ekonomiky a veřejného vlastnictví a praktikovala tzv. „ekonomiku nabídkové stránky“ (*supply side economics*). Privatizace, se kterou se v 80. letech začalo za premiérky M. Thatcherové ve Spojeném království a která se později rozšířila do mnoha dalších západních zemí a velmi energicky se pak v 90. letech prováděla v zemích postkomunistických, fakticky zlikvidovala jak smíšené, tak zkollektivizované ekonomiky, jelikož z veřejných podniků učinila podniky soukromé. Znárodněný průmysl byl kritizován jako ze samé své podstaty nevykonný, protože na rozdíl od soukromých firem není poháněn motivem zisku.

Důraz, který Nová pravice kladla na „nabídkovou stránku“ ekonomiky, se promítl do názoru, že stát by měl podporovat růst vytvářením podmínek, které spíše vedou producenty k tomu, aby produkovali, než

Robert Nozick (1938–2002)

Americký vysokoškolský učitel a politický filosof. Nozickovo hlavní dílo *Anarchie, stát a utopie* (1974) je často hodnoceno jako jeden z nejdůležitějších moderních spisů z oblasti filosofie politiky, který výrazně ovlivnil teorie a názory Nové pravice.

Nozick rozpracoval jednu z forem libertariánství, která se soustřeďuje zejména na pojem lidských práv; učinil tak v reakci na myšlenky Johna Rawlse (viz str. 75). Nozick navazoval na Locka a na americké individualisty 19. století, jako byli například Lysander Spooner (1808–1887) a Benjamin Tucker (1854–1939), a tvrdil, že je třeba důsledně respektovat vlastnická práva, pokud byl ovšem majetek spravedlivě nabyt prvním vlastníkem nebo později řádně převeden z jedné osoby na druhou. Tento postoj se rovná podpoře minimálního státu a minimálních daní a podrývá argumenty ve prospěch sociálního státu a přerozdělování. V pozdějších letech Nozick své extrémní libertariánství zmírnil.

konzumenty k tomu, aby konzumovali. Hlavními překážkami vytváření podnikatelské na nabídku orientované kultury jsou vysoké daně a státní regulace. Daně podle tohoto názoru odrazují od podnikání a jsou zásahem do vlastnických práv. „Reaganomika“ 80. let se do značné míry vyznačovala nejdrastičtějším snížením daní fyzických i právnických osob, ke kterému kdy v USA došlo. Po svém volebním vítězství v roce 2000 George W. Bush tuto politiku oživil programem rázných daňových škrtů. Za britské vlády M. Thatcherové se úroveň přímých daní postupně snižovala, aby se přiblížila úrovní americkým.

Liberální Nová pravice není antietatistická jen kvůli ekonomické nevykonnosti a nedostatku rezpozivity, ale i kvůli svým politickým principům, zejména své oddanosti svobodě jednotlivce. Nová pravice prohlašuje, že hájí svobodu proti „plíživému kolektivismu“ (*creeping collectivism*). Ve své krajní podobě míří tyto myšlenky k anarchokapitalismu, o němž se hovoří v 6. kapitole; ten stojí na stanovisku, že všechnu zbožní výrobu a všechny služby, včetně soudnictví a zajišťování veřejného pořádku, by měl zajišťovat trh. Svoboda, kterou obhajují liberální, libertariánské a dokonce i anarchistické elementy Nové pravice, je svobodou negativní: jde o likvidaci všeho, co zvnějšku jednotlivce omezuje. Jelikož hlavní ohrožení jednotlivce se spatřuje v kolektivní moci státu, lze svobody dosáhnout jedině tak, že „okruh funkcí státu se zmenší“. To především znamená, že se zúží sféra sociálního zabezpečení. Vedle ekonomických argumentů, například že zvýšené sociální výdaje vedou ke zvýšení daní a že sociální instituce jako součást veřejného sektoru jsou nutně nevykonné, uvádí

Nová pravice proti sociálnímu zabezpečení i důvody morální. Za prvé, sociální stát je kritizován za to, že vytvořil „kulturu závislosti“: podřívá iniciativu, snižuje podnikavost a lidi zbavuje důstojnosti a sebeúcty. Sociální zabezpečení je tudíž příčinou znevýhodňování, nikoli lékem na ně. V této teorii se znovu objevuje pojem „chudých, kteří si nic jiného nezaslouží“. Myšlenka, že lidé za nic společnosti nevděčí a že stejně tak společnost za nic nevděčí lidem, se nejnázorněji projevila v prohlášení Margaret Thatcherové, že „nic takového jako společnost neexistuje“. Charles Murray (1984) také tvrdil, že sociální zabezpečení, které zbavuje ženy závislosti na „mužích – živitelích“, je hlavní příčinou rozpadu rodiny a že vytváří jakousi „spodinu“, do značné míry tvořenou osamělými matkami s dětmi bez otce. Další argument Nové pravice, adresovaný sociálnímu zabezpečení, je založen na věrnosti svobodě jednotlivce. Jeho předním hlasatelem byl Robert Nozick (1974), který všechny formy sociálního zabezpečení a přerozdělování odsoudil jako zásahy do vlastnických práv. Byl-li majetek spravedlivě nabyt, je podle jeho názoru každé jeho převádění z jedné osoby na druhou bez vlastníkového souhlasu vlastně „legalizovaná krádež“.

Konzervativní Nová pravice

Konzervativní Nová pravice čili neokonzervatismus se v USA objevila v 70. letech jako reakce na ideje a hodnoty 60. let. Vyznačovala se obavami ze sociální fragmentace či ze zhroucení společnosti, v nichž se spatřoval produkt liberální reformy a důsledkem šíření „**permisivity**“. V ostrém kontrastu s liberální Novou pravíci neokonzervativci zdůrazňují „privátnost“ politiky a zasazují se o posílení vůdcovství a autority ve společnosti. Tento důraz na autoritu, jdoucí ruku v ruce se zvýšenou citlivostí na křehkost společnosti, jasně ukazuje, že kořeny neokonzervatismu tkví v tradičním čili organickém konzervatismu. Neokonzervatismus se však výrazně odlišuje od paternalistického konzervatismu, který rovněž čerpá z myšlenek spjatých s chápáním společnosti jako organismu. Zatímco například konzervatismus jednoho národa hlásá názor, že pospolitost se nejlépe udržuje sociální reformou a omezováním chudoby, neokonzervatismus se snaží pospolitost posilovat obnovováním autority a nastolováním společenské kázně. Neokonzervativní autoritářství v tomto ohledu souzní s neoliberálním libertariánstvím. Jak neokonzervatismus, tak neoliberální libertariánství přijímají tezi, že odpovědnost státu za ekonomiku je třeba výrazně omezit.

Neokonzervativci přišli se specifickými názory na vnitřní i zahraniční politiku. Ve vnitřní politice jde neokonzervativcům o dvě hlavní věci,

Permisivita: ochota dovolit lidem, aby se v otázkách morálky sami rozhodovali; permisivita čili shovívavost naznačuje, že neexistují žádné autoritativní hodnoty.

totiž o právo a pořádek a o veřejnou morálku. Neokonzervativci jsou přesvědčeni, že stoupající zločinnost a nárůst protispolečenského chování vůbec jsou důsledkem výrazného poklesu autority, který počínaje 60. lety zasáhl většinu západních společností. Lidé potřebují a chtějí s jistotou vědět, „kde je jejich místo“. Tuto jistotu jim zajišťuje uplatňování autority, a to otcovy v rodině, učitelovy ve škole, zaměstnavatelovy na pracovišti a systému „práva a pořádku“ (*law and order*) ve společnosti jako celku. Tolerantní shovívavost, kult jednotlivce a respektování principu, že „každý si může dělat, co chce“, ustálené struktury společnosti podřívají, jelikož připouštějí zpochybnování autority a dokonce k němu lidi podněcují. Neokonzervativci se tudíž hlásí k jakémusi sociálnímu autoritarismu. Lze to vidět na neokonzervativních výzvách k posílení rodiny. „Rodina“ je ze samé své podstaty hierarchická: děti mají svým rodičům naslouchat, respektovat je a poslouchat. Rodina je také ze samé své podstaty patriarchální: manžel je živitel, manželka vytváří domov. Paralelou tohoto sociálního autoritarismu je autoritarismus státní, touha po silném státu, projevující se v „různém“ přístupu k právu a pořádku. To vedlo – zejména v USA a ve Spojeném království – k většímu důrazu na vazby a přísné tresty odnětí svobody, založenému na přesvědčení, že „basa funguje“.

Zájem konzervativní Nové pravice o veřejnou morálku vychází z přání znovu dát politice morální základy. Specifickým terčem kritiky neokonzervativců byla „permissivní 60. léta“ a šířící se kultura „dělej si co chceš“. Tváří v tvář tomu se ve Spojeném království vyslovila M. Thatcherová za „viktoriánské hodnoty“ a v USA vedly organizace typu Moral Majority kampaně za návrat k „rodinným hodnotám“. V permissivní společnosti vidí neokonzervativci dvojí nebezpečí. Za prvé, svoboda volit si vlastní morálku či vlastní životní styl by mohla vést k tomu, že lidé si zvolí názory nemorální čili že si zvolí „zlo“. V konzervativní Nové pravici, zejména v USA, existuje například významný náboženský element (hovoří se o něm v 11. kapitole). Druhé nebezpečí permissivity netkví ani tak v tom, že lidé si mohou osvojit *nesprávnou* morálku či *nesprávný* životní styl, ale v tom, že mohou zaujímat *různé* morální postoje. V očích liberála je pluralismus ve věcech morálky zdravý, protože vede k rozmanitosti a podněcuje racionální diskusi; v očích neokonzervativce je však značnou hrozbou, jelikož podřívá soudržnost společnosti. Permissivní společnost je společností postrádající etické normy a jednotící morální standardy. Taková společnost je „pouští, po které nevede cesta“: jednotlivce a jejich rodiny neřídí a není jim oporou. Jestliže budou lidé jednat, jak si zámánou, nebude možné prosadit a zachovat civilizované standardy chování.

Pnutí v rámci KONZERVATISMU (2)

LIBERÁLNÍ NOVÁ PRAVICE	v.	KONZERVATIVNÍ NOVÁ PRAVICE
klasický liberalismus	↔	tradiční konzervatismus
atomismus	↔	organicismus
radikalismus	↔	tradicionalismus
libertariánství	↔	autoritarismus
ekonomický dynamismus	↔	společenský pořádek
sobecký individualismus/ podnikavost	↔	tradiční hodnoty
rovnost šancí	↔	přirozená hierarchie
minimální stát	↔	silný stát
internacionalismus	↔	uzavírající se nacionalismus
stranění globalizaci	↔	odpor proti globalizaci

Tématem, které spojuje vnitropolitické aspekty neokonzervatismu s jeho aspekty zahraničněpolitickými, je zájem o národ, resp. stát a přání posílit jeho identitu tváří v tvář vnitřním i vnějším hrozbám. Hodnota národa, resp. státu spočívá z neokonzervativního pohledu v tom, že společnost svazuje, a to tím, že jí dodává společnou kulturní a občanskou identitu, která je o to pevnější, o co více je zakořeněna v dějinách a tradici. Patriotismus tudíž posiluje politickou vůli lidu. Hlavním ohrožením národa „zevnitř“ je vzestup multikulturalismu. Větší kulturní rozrůzněnost oslabuje pouta příslušnosti k národu, resp. státu, ohrožuje politické společenství a plodí přízrak etnických a rasových konfliktů. Proto stáli neokonzervativci v prvních řadách těch, kdo usilovali o přísnější kontrolu přistěhovalců a občas i o jakýsi privilegovaný status kultury „hostitelské“ země. O konzervativní kritice multikulturalismu se podrobněji hovoří v 11. kapitole. Ohrožení „zvnějšku“ je mnoho a jsou rozmanitá. Ve Spojeném království se jako hlavní ohrožení vnímala evropská integrace: v 90. letech se britský konzervatismus prakticky definoval jako „euroskepticismus“, jako odpor proti evropské integraci a zejména proti měnové unii. Základem tohoto odporu byl názor, že evropská integrace a měnová unie fatálním způsobem ohrožují národní identitu. Nacionalistická dimenze neokonzervativního myšlení

však vedla i ke zformování specifického postoje k zahraniční politice, zejména v USA.

Základními tématy neokonzervativní zahraniční politiky byly důraz na sledování národního zájmu, zejména národního zájmu USA, a tendence chápat mezinárodní politiku jako nikdy nekončící boj mezi dobrem a zlem. Za toho, kdo především intelektuálně ovlivnil neokonzervativní zahraničněpolitické myšlení, se zpravidla má americký politický teoretik německo-židovského původu Leo Strauss (1899–1973), který „križi Západu“ spojil s tím, že se ztratila moudrost antických filosofů, jako byli Platón a Aristoteles. Ve své ranější fázi se neokonzervativní zahraniční politika vyznačovala především ostrým antikomunismem. Projevem toho bylo, že Ronald Reagan popsal Sovětský svaz jako „říši zla“ a že v 80. letech byla zahájena „druhá“ studená válka. Stalo se tak v důsledku rozsáhlého amerického zbrojení, které nakonec vystavilo sovětskou ekonomiku tlakům, jimž nedokázala čelit. Zdálo se, že konec studené války a příchod „liberálního míru“ počátkem 90. let učinil neokonzervativní myšlení irelevantním.

Pod vlivem teorie o nastupujícím „střetu civilizací“, se kterou přišel Samuel Huntington (1996), a ve snaze zachovat či posílit „benevolentní globální hegemonii“ USA v unipolárním světě však neokonzervativní myšlení začalo stále více ovlivňovat administrativu George W. Bushe; zásadního vlivu nabylo, tvrdí se, v letech po teroristických útocích z 11. září 2001. Neokonzervativci (*neoccons*) tvrdili, že hegemonii USA je třeba zachovat pomocí jakéhosi „nového“ imperialismu, který se vyznačuje třemi hlavními rysy. Za prvé, USA musí zvyšovat svou vojenskou sílu a vydobýt si postavení „nezpochybnitelné mocnosti“, která dokáže odstranit své rivaly a rozšířit svůj globální dosah. Za druhé, neokonzervativci usilovali o rozšíření americké demokracie na celý svět. Základem byla jedna z forem wilsonovského internacionalismu (viz str. 185), který přichází s tezí, že demokracie je nejlepší protilátkou proti válce a rozpínavosti a že je přitažlivá pro všechny lidi, ať žijí kdekoli a ať mají jakoukoli kulturu a historii. Za třetí, neokonzervativci upřednostňovali asertivní, intervencionistickou zahraniční politiku, která si klade za cíl zavádět liberálnědemokratické vládnutí „změnou režimu“ dosahovanou v případě nezbytnosti preemptivními vojenskými údery. Útok na Afghánistán v roce 2001, v jehož čele stály USA, i irácká válka z roku 2003 byly evidentně inspirovány neokonzervativními předpoklady a názory. Víra v neokonzervativní zahraničněpolitické myšlení nicméně ochabla, když se ukázalo, že vojenské intervence v Afghánistánu a Iráku zatáhly USA a jejich spojence do vleklých a nanejvýš obtížných válek proti povstalcům.

Konzervatismus v 21. století

Konec 20. století navenek vzbuzoval v konzervativcích optimismus, ne-li triumfalismus. Zdálo se, že konzervatismu se podařilo zvrátit „prostátní“ trend, kterým se vyznačovalo vládnutí po značnou část 20. století, zejména pak po roce 1945, a prosadit alternativní tendenci „protržní“. Patrně tím největším, čeho konzervatismus dosáhl, byla ale porážka jeho hlavního rivala, totiž socialismu. Parlamentní socialisté se v zemích tak rozdílných, jako jsou Nový Zéland, Austrálie, Španělsko, Švédsko a Spojené království, snažili udržet si důvěru voličů tím, že se ztotožnili s hodnotami a filosofií trhu a že akceptovali tezi, podle níž žádná ekonomicky schůdná alternativa kapitalismu neexistuje. Nadto zhroucení komunismu ve východní Evropě i jinde vedlo, přinejmenším zpočátku, k rozkvětu a šíření tradicionalistických politických doktrín a doktrín stranících tržnímu hospodářství. Ještě důležitější je, že příspěvek konzervatismu k celému tomuto procesu je do značné míry dílem jeho schopnosti znovu se prezentovat jako ideologický projekt. Tím, že se distancoval od svých organicistních, hierarchických a neideologických sklonů, se konzervatismus – pod rouškou Nové pravice – spojil s tržním individualismem a sociálním autoritarismem. Třebaže „heroická“ fáze politiky Nové pravice spojovaná s postavami typu M. Thatcherové a R. Reagana a s bojem proti „velké vládě“ možná už pominula a ustoupila fázi „manažerské“, nemělo by to zastřít skutečnost, že tržní hodnoty se začaly přijímat v celém spektru konzervativních názorů. Poté, co demonstrovala „socialistické“ omyly 20. století v podobě centrálního plánování a sociálního kapitalismu, je veřejná politika 21. století zřejmě připravena na to, aby v ní dominovala „nová“ konzervativní směsice volného trhu a silného státu.

Konzervatismus však v 21. století stojí i před řadou problémů. Jedním z nich je samo zhroucení socialismu. V průběhu 20. století se konzervatismus stále výrazněji definoval svým odporem vůči kontrole ze strany státu, obvykle spojované s postupem socialismu. Stal-li se však konzervatismus kritikou centrálního plánování a řízení ekonomiky, jakou roli bude hrát, když to zmizelo? Další problém vyvěrá z dlouhodobé ekonomické úspěšnosti filosofie volného trhu. Víra ve volný trh byla historicky i kulturně omezená. Nadšení pro neregulovaný kapitalismus bylo do značné míry angloamerickým fenoménem, který spolu s klasickým liberalismem kulminoval v 19. století a v podobě Nové pravice byl v závěru 20. století opět oživen. „Omezování funkcí státu“ v ekonomickém životě může posílit stimuly, zvýšit konkurenci a podpořit podnikavost; dříve nebo později se však projeví jeho stinné stránky, zejména myšlení v krátkodobých horizontech, nízké investice, prohlubující se nerovnost a vylučování ze

společnosti. Stejně jako museli liberálové ve své době uznat, že volný trh je ekonomickou slepou uličkou, budou se možná o tomtéž muset v 21. století poučit konzervativci. Odrazem toho je tendence projevující se v mnoha zemích, kdy se konzervativci stále více vymezují kategoriemi pospolitosti a soucitu a méně v kategoriích ekonomické svobody.

Nadto vztah konzervatismu k postmoderně je v nejlepším případě ambivalentní. Na jedné straně je postmoderní odmítání projektu osvícenství víc než jen ozvěnou tradičního konzervativního skepticismu. Jak tradiční konzervatismus, tak **postmodernismus** (viz str. 79) stojí na stanovisku, že pravda je svou podstatou dílčí a místní. Kromě toho, jak tvrdil Giddens (viz str. 153), s růstem rizik a nejistoty roste přitažlivost „filosofického konzervatismu“, chápaného jako filosofie ochrany, konzervace a solidarity. Na druhé straně nástup pozdní moderny či postmoderny hrozí podkopáním samého základu tradičního čili organického konzervatismu. Rostoucí složitost moderní společnosti vystavuje jednotlivce stále širší škále rozhodnutí a šancí a stále více znesnadňuje identifikaci s „tradičními“ hodnotami či nějakou „společnou“ kulturou, tím spíše jejich obhajobu. K tomuto procesu „odtradicionalizování“ přispívá i globalizace, která urychluje společenské změny a ředí veškeré vědomí národní, resp. státní identity. Lze dokonce tvrdit, že konzervatismus v podobě liberální Nové pravice v tomto smyslu výrazně přispěl ke konci konzervatismu. Neoliberální utopii je konec konců společnost přísně individualistická a nekonečně dynamická.

Otázky k diskusi

- ▶ Proč a nakolik podporovali konzervativci tradici?
- ▶ Je konzervatismus spíš jakýsi „sklon“ než politická ideologie?
- ▶ Proč se konzervatismus líčil jako filosofie nedokonalosti?
- ▶ Čím se konzervativní pohled na vlastnictví liší od pohledu liberálního?
- ▶ Jak dalece prosazují konzervativci autoritu?
- ▶ Je konzervatismus pouhou ideologií vládnoucí třídy?
- ▶ Jak a proč kritizovali stoupenci Nové pravice sociální zabezpečení?
- ▶ Nakolik lze neoliberalismus sladit s neokonzervatismem?

Doporučená literatura

Eatwell, R. a N. O'Sullivan (eds), *The Nature of the Right: European and American Political Thought since 1789* (London: Pinter, 1989). Závažný a myšlenkově bohatý soubor

Postmodernismus:

intelektuální hnutí odmítající ideu absolutní a univerzální pravdy a obvykle kladoucí důraz na diskurs, debatu a demokracii (viz str. 79).

statí zabývajících se přístupy k pravicovému myšlení a širokou škálou konzervativních a pravicových proudů.

Gamble, A., *The Free Economy and the Strong State*, 2. vyd., (Basingstoke: Macmillan, 1994). Vlivná analýza projektu Nové pravice, zaměřená konkrétně na britský thatcherismus.

Gray, J. a Willetts, D., *Is Conservatism Dead?* (London: Profile Books, 1997). Stručná a srozumitelná prezentace obou stran diskuse o budoucnosti konzervatismu.

Honderich, T., *Conservatism* (Harmondsworth: Penguin, 1991). Svérázné a konzervatismus ostře odmítající vyličení konzervativního myšlení; pečlivě zargumentované a zajímavé.

O'Sullivan, N., *Conservatism* (London: Dent; New York: St Martin's, 1976). Klasická prezentace konzervatismu, kladoucí zvláštní důraz na jeho povahu jako „filosofie nedokonalosti“.

Scruton, R., *The Meaning of Conservatism*, 3. vyd. (Basingstoke a New York: Palgrave Macmillan, 2001). Dobře napsaná a konzervatismu nepokrytě stranící studie přinášející vlastní autorovy pohledy na konzervativní tradici.

Stelzer, I., *Neoconservatism* (London: Atlantic Books, 2004). Informativní soubor statí kriticky zkoumajících vnitropolitické i zahraničněpolitické koncepce neokonzervativců.